HARDSYSSEL TIDENDE

NR. 9 - BLADET UDGIVES AF HISTORISK SAMFUND AF 1906

TA´ EN AVIS - DEN ER Gratis

Etatsråd Alfred Sørensens gravkammer

Indgangspartiet til gravkammeret ved Villa Maro. (Foto: Carsten Meller).

Af Jon Høgh - Engang i 1870´erne nedbrændte gården Nørgaard, der tidligere hed Nr. Muldbjerg. Gården blev opført igen i stor pomp og pragt på brandtomten, men ejeren havde forregnet sig og kunne ikke stå ved den. Han solgte derfor til et familiemedlem, Kristian Kristensen fra Velling. Det var ham, der i 1888 plantede Nørgaard Plantage. I 1912 rejste etatsråd Alfred Sørensen en sten til erindring om Kristian Kristensens bedrift.

Samme år opførte etatsråden Villa Maro tegnet af den kendte arkitekt Ulrik Plesner, der er født i Vedersø Præstegård i 1861. I 1939 købte dramatikeren Kaj Munk villaen, som han omdøbte til Lokkelykke.

Alfred Sørensens etatsrådstitel dækker ikke over noget særligt, idet den kun gav rang i 3. rangklasse og blev flittigt uddelt til civile embedsmænd og erhvervsdrivende.

Etatsråden var født i 1857 i Ringkøbing, hvor hans far var købmand i Nygade. Købmand Sørensen havde håbet, at hans søn skulle blive lærer, men efter, som lærervikar i Faster, påbegyndte han aldrig studiet. Derimod gik han i 1873 i lære som kontorist på Amtstuen i Ringkøbing. Ret hurtigt derefter fik den ny adresse i Holstebro. Det gjorde den unge Alfred også, fordi han flyttede med.

Juridisk embedseksamen

Han flyttede også med forældrene til København, da købmand Sørensen i 1879 solgte sin forretning for at blive urtekræmmer på Todesgade. Her i hovedstaden kom Alfred Sørensen på et præliminærkursus, og efter eksamen blev han optaget på det juridiske studium, der endte med juridisk embedseksamen omkring 1890.

Nogle år senere giftede han sig med Petra og nedsatte sig som selvstændig sagfører i København, der her i midten af 1890´erne begyndte en voldsom ekspansion, som aldrig vil ophøre.

Der var brug for sagførere til at forestå de mange, mange byggemodningsprojekter af både nyopståede industriområder og store beboelseskvarterer med adskillige etageejendomme. Alfred Sørensen forestod et stort antal af sådanne opgaver. Pengene strømmede ind; han blev både hovedrig og etatsråd, men hvad var der ved de store tal på bankkontoen og den fine titel, når Petra var blevet uhelbredeligt syg og døde i 1920. Samme år opgav etatsråden sin sagførerbestalling. Han har sikkert derefter opholdt sig meget i villaen i Muldbjerg, som han via Muldbjerg Station, der tilhørte den private Nørre Omme Bane, både kunne ankomme til og afrejse fra.

Hjem til Muldbjerg

Alfred Sørensen, etatsråden, døde 70 år gammel i 1927. I modsætning til sin hustru ville han ikke stedes til hvile i København. Han ville hjem til Vestjylland, til Muldbjerg.

I god tid i forvejen havde han til formålet søgt myndighederne om tilladelse til at indrette et gravkammer i en gravhøj på heden ved Villa Maro, hvor han kunne blive stedt til hvile. Tilladelse blev givet.

Så ankom han da for sidste gang til Muldbjerg, i strøform og i en urne, som banearbejderen efter overleveringen tabte på perronen, så den revnede, og noget af indholdet blæste ud på fliserne og videre ud i landskabet.

Under opfejningen fik man med andre ord ikke hele Alfred Sørensen med, og derfor vandrer etatsråden hver aften fra sin Villa Maro til Muldbjerg for at finde det tabte.

Alfred Sørensens søn, Gustav Weber Sørensen, arvede villaen med dens store jordtilliggende efter faderens død. Han døde desværre allerede i 1932 kun 35 år gammel. Hans aske er også hensat i gravkammeret,

FAKTA

Efter flere år kom Villa Maro i kommission hos sagfører Dalgaard-Knudsen i Ringkøbing. Hos ham fik Kaj Munk øje på herligheden, købte det, og gav det navnet »Lokkelykke«, som det hedder den dag idag.

Far og søn i gravkammeret i Muldbjerg. (Foto: Carsten Meller).

Lokalarkivet Thyborøn-Harboøre-Engbjerg

Dramatiske skæbnehistorier har skabt arkivets profil

Af Hans Herping.

September 1868: Den russiske orlogsfregat "Alexander Newsky" strander ud for Knopper på Harboøre Tange. 719 mand blev reddet af fiskerbåde og redningsbåde. Kun fem mand druknede. De blev alle begravet på Harboøre Kirkegård.

November 1893: Seks fiskerbåde kæntrede i en storm ud for Harboøre Sogn. 26 fiskere døde. De efterlod sig 20 enker og 70 ukonfirmerede børn.

Januar 1897: Redningsbåden "Lilleøre" kæntrer i forsøget på at assistere fiskerbåde, der var i knibe ud for Harboøre Sogn. 12 redningsmænd druknede. De efterlod sig 10 enker og 26 ukonfirmerede børn.

Tre skæbnesvangre hændelser, der i eftertiden trak sig mange spor i Harboøre. Lokalt naturligvis især de to sidstnævnte, der med ganske få års mellemrum ramte rigtig mange familier med sorg, savn og på levebrødet. Men fælles for de tre hændelser var og er, at de i den grad satte Harboøre på landkortet i det øvrige Danmarks bevidsthed på grund af en massiv mediedækning - også i hovedstadspressen. Og de fylder naturligvis også meget i det omfattende lokalhistoriske materiale, der i dag er samlet og tilgængeligt i Lokalarkivet for Thyborøn-Harboøre-Engbjerg.

- I særlig grad "Alexander Newsky" og de mange omkomne fiskere og redningsfolk ved ulykkerne i henholdsvis 1893 og 1897 "lever vi nok højt på i dag" i vores lokalarkiv. De

Hardsyssel Historisk Samfund er i gang med en artikelserie, hvor vi sætter fokus på de mange lokalhistoriske arkiver i foreningens område. Artiklerne bringes i foreningens nyhedsbreve til medlemmerne og på hjemmesiden www.hardsyssel.org

Her i Hardsyssel Tidende vil vi med jævne mellemrum bringe korte uddrag af artiklerne, så de kan virke som appetitvækkere til at læse artiklerne i deres fulde ordlyd i foreningens nyhedsbreve og på hjemmesiden. I denne artikel er der uddrag af artiklen om Lokalarkivet for Thyborøn-Harboøre-Engbjerg.

Artiklen kan læses i sin fulde ordlyd på www.hardsyssel.org under Nyheder - Nyhedsbrev 11.2021.

afføder til stadighed mange henvendelser fra nær og fjern fra medier og fra f.eks. folk, der for længst er flyttet fra vores egn, men gerne vil finde tilbage til deres rødder. Harboøre er nok det sogn i Danmark, der gennem årene er skrevet mest om i forhold til, hvad i hvert fald Vesterhavet som nabo har betydet på godt og på ondt, understreger tre af bestyrelsesmedlemmerne i Lokalarkivet Thyborøn-Harboøre-Engbjerg, Christian Møller, Christian Langer og Hans Ruby.

Mange frivillige

Så udadtil er Lokalarkivet Thyborøn-Harboøre-Engbjerg og dets gemmer højt profileret – også fordi arkivet efter aftale gerne åbner dørene udenfor åbningstid for private og f.eks. efterkommere fra egnen, som - mange gange i flok - gerne vil se området og have lidt lokalhistorie med sig hjem.

Indadtil har lokalarkivet også en høj profil i mange afskygninger og er en markant og meget synlig del af dagliglivet i lokalsamfundet. Det skyldes især, at ikke færre end 15 frivillige, der i tilhørsforhold er nogenlunde ligeligt fordelt mellem Harboøre og Thyborøn, har deres faste, ugentlige gang i arkivet med registrering af indkomne materialer og alt muligt andet.

Fakta om Lokalarkivet

Lokalarkivet for Thyborøn-Harboøre blev oprettet i 1980 af kulturudvalget i den daværende Thyborøn-Harboøre Kommune, især på initiativ af arkivets senere mangeårige leder, Hanne Mehl. Arkivet har i dag til huse i Harboøre Centeret på Lemvigvej i Harboøre.

Arkivet ledes af en bestyrelse, der har fem medlemmer. Det er nu Christian Møller, Harboøre, der er formand og daglig leder af arkivet, Christian Langer, Harboøre, Hans Ruby, Thyborøn, Birte Munksgaard, Harboøre, og Joan Grønkjær, Thyborøn.

Læs mere om arkivet på www.harbooerelokalarkiv.dk

Lokalarkivet for Thyborøn-Harboøre-Engbjerg er åbent for rigtig mange besøgende fra nær og fjern. På billedet tre af arkivets bestyrelsesmedlemmer. Fra venstre Christian Langer, bestyrelsens formand og arkivleder Christian Møller, og Hans Ruby.

BOGANMELDELSE · *Bent Hansen*

»Spor i Heden« - både roman og virkelighed

Af Bent E. Hansen. - Karen Christensdatter forlod i 1843 mand og fire hjemmeboende børn for at skabe sit eget liv. Vi følger hende gennem tre årtier, fra hun forlod hjemmet i Ådum over Urup ved Grindsted og til området omkring Snejbjerg, hvor det lykkedes hende at skabe en ny tilværelse.

Det er ikke en moderne kvindefrigørelsesroman, men en historie, som bygger på sandfærdige livsbegivenheder. Romanen "Spor i Heden", skrevet af Henning Rahbæk Ahler, er baseret på virkelige personer og begivenheder.

Hovedpersonen er forfatterens tipoldemor. Igennem mange års slægtsforskning er det lykkedes Henning Rahbæk Ahler at lære tipoldemoren ret godt at kende. Samtidig har han sat sig grundigt ind i livet omkring 1840 og 50 år frem, både historisk og kulturelt. Forfatteren har formået at skrive om et almindeligt bondeliv på den jyske hede. Vi møder både rakkere, falskmøntnere og mange flere. Alle sammen har virkelig levet. Vi er med til oprør mod de bedrestillede, og vi møder krigens gru.

Men vi er også med i dagligdagens stille liv. Alt sammen levende og gribende fortalt, så vi som læsere lever os helt ind i personerne. Vi kan også læse om, hvordan det går nogle af de forsmåede og efterladte børn.

Det er forfatterens debut som forfatter - i en alder af 75 år. Hans grundige kendskab til personerne og historien gav ham lyst til at skrive, som han tror livet formede sig. Han har virkelig formået at give et fantastisk tidsbillede. Romanen giver mindelser om St.St. Blichers og Ewald Tang Kristensens beskrivelse af det jyske hedeliv. Bogen er ganske enkelt mesterligt skrevet.

"Spor i Heden" er illustreret med fine stregtegninger af Doris Mølgaard. Bogen er på 254 sider og udgives som hardback på forlaget UBIREX.

LEDER • *Bent E. Hansen*

Historiens betydning

Redaktør
Bent E. Hansen

Den 10. september 2022 var fem historiske foreninger i Herning Kommune sammen om at holde en historisk dag med titlen "Spor i Lyngen" i Historiens Hus i Herning. Vores forening, Hardsyssel Historisk Samfund af 1906, deltog med en stand i arrangementet med det formål at gøre opmærksom på, hvad vi kan tilbyde vores medlemmer. I vores stand præsenterede vi bl.a. nogle af de publikationer, vi udgiver - f.eks. Hardsyssels Årbog og Hardsyssel Tidende.

Dagen var en succes for alle foreninger, også vores. Mange mødte op for at høre gode historiske foredrag og stifte bekendtskab med de stande, der viste sig frem med deres tilbud. Dagen viste til fulde, at historien betyder noget for mange mennesker. Historiens ballast har stor betydning for vores forståelse af nutiden. Og samtalerne i pausen mellem foredragene beviste værdien af det sociale samvær om lokalhistorien.

Det er vigtigt, at vi alle gør noget aktivt for at bevare og udbrede interessen for historien i alle dens afskygninger. Det kan vi bl.a. gøre ved at melde os ind i nogle af de mange historiske foreninger i det midt- og vestjyske område - f.eks. i Hardsyssel Historisk Samfund, der tilbyder både arrangementer og publikationer til sine medlemmer.

Er du ikke medlem af Hardsyssel Historisk Samfund endnu, kan du blot udfylde og sende den indmeldelsesblanket, som du kan se andetsteds i denne avis. Vil du gerne vide endnu mere, kan du gå ind på vores hjemmeside: www.hardsyssel.org

Hardsyssels Årbog 2022 spænder vidt

Af Gudrun Gormsen. - Hardsyssels Årbog 2022, der præsenteres på Hardsyssel Historisk Samfunds "Historiens Dag" den 29. oktober på Vestjysk Gymnasium i Tarm, kommer vidt omkring - fra 1700-tallet over besættelsestiden til vore dage.

Jon Høgh fortæller om landsbyfester i en svunden tid og viser, hvordan øllet flød, når bymændene mødtes. Han fortæller om vallegilde, plovgilde, møggilde, klinegilde og kartegilde og om den særegne skik "at holde vejr".

Voldsomt vejr er på dagsordenen i disse år, men har altid haft betydning. Artiklen "Intet videre værn" handler om den stormflod, som ramte Vestkysten i 1825. Den voldte store ødelæggelser på Harboøre Tange. Folk mistede hus og hjem. Nogle flyttede, og alle havde brug for hjælp. Mikkel E. Sørensen og Inger B. Knudsen er dykket ned i datidens kilder og skildrer næsten som øjenvidner, hvad der skete.

En generation senere gik Vandbygningsvæsenet i gang med at sikre kysten og Limfjordstangerne. Ole E. Mogensen fortæller om Vandbygningsvæsenets smalsporsbane på Tangen.

I årbogen er der en artikel om Harboøre og virkningerne af stormfloden i 1825. Dette billede viser den sidste blok, der sættes på plads i højde 62 den 26. september 1895.-

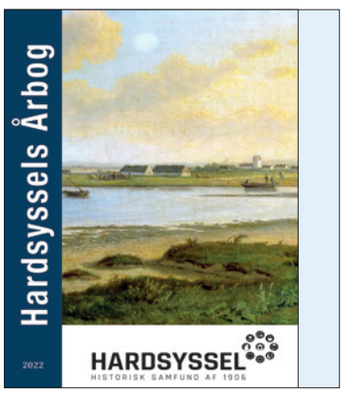

Feldborg Plantage er en af vores ældste plantager, anlagt af staten i 1827. Anders Villadsen beretter om en skovløber og hans familie, der boede og arbejdede i plantagen fra 1911 til 1938.

To artikler handler om besættelsestiden. Den ene bygger på den beretning, som lederen af modstandsbevægelsen i Ikast, C.C. Funk, i 1983 skrev til Ikast Lokalhistoriske Arkiv. Ove Nørholm har redigeret teksten, som handler om våbenmodtagelser, men også om de opgaver, frihedskæmperne varetog i dagene umiddelbart efter befrielsen. Leif Hansgaard har skrevet den anden fortælling - en kort historie om Walter Kienitz. Han var teolog og dansk gift, men måtte under krigen gøre tjeneste som tysk ordonnansofficer i Danmark.

Mange modstandsfolk blev medlemmer af Hjemmeværnet. I Holstebro blev Hakon Rahbek medlem af Hjemmeværnet omkring 1960. Han blev kompagnichef og forbindelsesofficer og fortæller om de mere end 60 år, han var aktiv i værnet.

I "Skolegang i Vestjylland i 1960-erne" viser Per Anker Jensen, hvilken betydning skoleloven af 1958 fik for landsbyskolerne og uddannelsen. Han fortæller om sin skoletid i Sdr. Vium Centralskole og om sin gymnasietid på Vestjysk Gymnasium i Tarm, hvorfra han blev student i 1972.

Alt i alt er der megen spændende læsning at finde i Hardsyssels Årbog 2022.

www.hardsyssel.org

Klik ind på www.hardsyssel.org Her kan du finde oplysninger om hvad *Historisk Samfund for Hardsyssel* er, læse nyhedsbreve, læse ældre udgaver af Hardsyssel Tidende og meget mere. - Du kan også tegne et medlemskab samt tilmelde dig foreningens nyhedsmail.

Vinterskoleliv på Holmsland Klit

Af Jon Høgh. - Fra midten af 1800-tallet og et stykke op i 1900-tallet fungerede i de tyndest befolkede områder i Ribe og Ringkøbing amter den vestjyske skoleordning, der gik ud på, at de ældste skolebørn på 6.-7. klassetrin ikke skulle gå i skole i sommerhalvåret fra maj til september, da der var brug for dem ved landbruget. Til gengæld skulle de modtage undervisning i vintermånederne, hvor der ikke mere var så hårdt brug for dem på gårdene.

Mange elever på Holmsland Klit havde meget langt til skole ad stierne i klitterne. Det var ikke noget større problem om sommeren, hvor de yngste klasser søgte til skole i hovedskolerne i Lyngvig, Årgab-Haurvig og i Hovvig-Søndervig, men det var det om vinteren for de ældste, når mørke, kulde, sne og til tider hård blæst og storm umuliggjorde deres gang over de store strækninger. Det indså skoleforstanderskabet, og som en begyndelse indrettedes på nogle gårde en skolestue, kaldet en biskole, for dem, der boede længst væk, og hvor undervisningen blev lagt i hænderne på en uuddannet biskolelærer, der kun eksamineredes af provsten. Var hans evner tilfredsstillende i disciplinerne læsning, skrivning, regning og bibelhistorie, blev han ansat.

Ordningen var yderst utilfredsstillende, men der blev først ændret på den efter års politiske tovtrækkerier, hvor økonomiske sparerunder altid var blevet tilgodeset frem for børnenes tarv, da et efter tidens forhold storstilet skolebyggeri i årene 1846-48 på Holmsland Klit resulterede i otte vinterskoler i Hovvig, Søndervig, Klegod, Nr. og Sdr. Lyngvig, Årgab, Haurvig og Bjerregård. Her fik undervisningsformen et opsving, efter at Staby Vinterlærerseminarium blev oprettet i 1857. Her kunne vordende vinterlærere modtage kurser i et halvt eller et helt år med offentlig støtte. Mange sådan uddannede vinterskolelærere fik embeder på Holmsland Klit.

Sjove glimt af vinterskolelivet

Lærerne er meget forskellige, både i de krav, de stiller til eleverne, den personlige måde, de fremstiller stoffet på, deres overhøringsmetoder – kort sagt i hele deres undervisningsform - og ikke mindst i den måde, de omgås eleverne på. Der er nu den unge lærer, Jørgen Pedersen, der er født i Sdr. Røjklit og derfor godt kendt med den vestjyske humor. En dag kommer han vandrende fra seminariet i Staby til Haurvig Skole, hvor han har fået kald. Han er en stor og kraftig brumbasse med et viltert skæg, som enhver purk ved første øjesyn kunne blive bange for, og sådan en fremtoning skaber jo respekt i sig selv. Men efter at børnene har set ham an i nogen tid, har de opdaget, at han er ganske selvuhøjtidelig og derfor også med på megen spøg og skæmt. Kort sagt er de blevet trygge ved ham.

Den historiske skolestue i Gammel Sogn. Den ene af de to »elever« hedder Jackie Curran, og er fra USA. (Foto: Grethe Leach).

Forholdet er gensidigt. Han kræver meget af sine elever, men mere endnu af sig selv. Det mærkes også af mindreårige, og det skaber respekt. En dag i en skønskrifttime kalder han børnene, en efter en, op til sig ved katederet for at se deres tavler. Men han mangler endnu Grethe, som har lagt både griffel og tavle fra sig. "Grethe, kom herop og lad mig se din tavle", siger han. Den lille Grethe rejser sig ved sit bord, så sætter hun sig igen og siger: "Æ degn ka lisså godt kom nier te mæ; vi hår lie lånt". Den opfordring kan Jørgen Pedersen slet ikke stå for, så han går selvfølgelig ned til Grethe. Ved Grethes mod og degnens forståelse af børnelogik og sikkert også meget andet blev Haurvig Skole en god skole.

Anderledes var det mange år senere i Klegod. Tavle og griffel bliver ikke mere brugt. Hæfter, også tegnehæfter med hjælpestreger, er indførte. På en af venstresiderne i hæftet er tegnet et ørnehoved. På højresiden skal eleverne tegne det samme hoved efter nogle hjælpestreger, som de har at gå frem efter. Men for den, som nu Aksel Hovmann, der er usigelig dårlig til at tegne, er de til ingen nytte. Men han forsøger ihærdigt, visker lige så ihærdigt ud, og til sidst er der gået hul i siden. Da han bliver kaldt op til katederet af lærer Lund, er hullet det første, han ser. "Vorherre bevares", siger han. "Ja, det må do hejsen da nok sej", svarer Aksel og sætter sig ned igen.

Når børn forsøger at snyde sig udenom en opgave i skolen, tror de altid, at de har snydt læreren, hvis de får held af forehavendet. Men det gør de sjældent, for det meste bliver de opdagede, inden skoletimen er forbi. Derom fortæller lærer Bertelsen i Bjerregård Skole:

Om lørdagen havde vi regning i sidste time, der sluttede klokken 2 i modsætning til de andre dage, hvor vi først var færdige klokken 4. Jeg havde så en overgang den aftale med eleverne, at de måtte få fri, når de havde regnet alle 15 opgaver og læst deres resultater op for mig ved katederet. Ja, selvfølgelig skulle de jo have regnet rigtigt; det siger sig selv. Det satte jo virkeligt iveren op efter at blive færdig, men ingen af de hurtigste nåede nu afsted, før der kun var 10-15 minutter tilbage. Men så en lørdag kom Iver op, nok kun et kvarter inde i timen. Han meldte sig færdig, og han stod så der med sit åbnede hæfte. Jeg fandt facitlisten i katederskuffen, og Iver læste op. Imens tænkte jeg, at det havde jeg aldrig oplevet før, altså at en var blevet så hurtigt færdig, og det endda med fuldstændigt rigtige resultater. Jeg fik en mistanke om, og det også godt hjulpet af de andres betuttede miner, at han i et frikvarter måtte have været i skuffen og fundet facitlisten og skrevet af efter den. Da han var på vej ud, kaldte jeg ham så tilbage, og jeg bad ham om at vise mig, hvordan han havde stillet stykkerne op. Nu måtte drengen så indrømme, at mine bange anelser var rigtige.

Kort efter den hændelse, holdt vi op med lørdagsskikken. Jeg var jo også blevet opmærksom på, at der var nogle børn, der altid måtte sidde til den bitre ende, og det led de nok lidt under.

Vinterskoleinstitutionen på Holmsland Klit ophørte ad åre i 1930-erne. Med ændringer af både undervisnings- og skoleplanerne, der, for sidstnævntes vedkommende, befordrede sammenlægninger af de mindste af skolerne, fortsatte undervisningen ofte i forbedrede bygninger. Efter at centralskolerne i Kloster og Hvide Sande opstod, var den lille skoles ære slut.

De børn, der bor som nabo til skolerne, går eller cykler. De, der kommer længere og alleryderst ude fra, kører til skole i en skolebus. Sommer og vinter.

Tiderne har forandret sig. Men det er en helt anden historie.

FAKTA

Undervisning og samvær i skolestuen stod og faldt dels med vinterskolelæreren og dels med den opdragelse, som børnene havde med hjemmefra.

Jeg er ikke i tvivl om, at de fleste lærere gjorde sig store anstrengelser for at yde deres bedste til gavn for deres elever. Her tænker jeg såmænd ikke først og fremmest på undervisningen i de enkelte fag som på den stemning, der gradvis opstår lærer og elever imellem. Den er alfa og omega. Mærker børnene, at læreren respekterer dem, og at han ikke forventer, at de allerede kan, hvad de er kommet for at lære, går undervisningen gerne gnidningsløst. Det har været gældende til alle tider. Langt størsteparten af vinterskolelærerne mestrede om nogen respektfuldt at omgås deres elever. Vinterskolen var generelt en god skole!

VGT - et vestjysk skoleeventyr

Af Annette Holm. - Vestjysk Gymnasium Tarm - VGT - blev oprettet i 1887, så de fleste tror, at dette vestjyske skoleeventyr altid har været et gymnasium. Sådan er det dog ikke, for oprindelig hed skolen VKT, og det stod for Vestjysk Kost- og Realskole Tarm. Det var den eneste skole af sin art i hele Jylland, så den tiltrak elever fra et område svarende til Fyn.

Skolens nuværende rektor, Catarina Kastrup, glæder sig til at fortælle deltagerne ved Historiens Dag mere om skolen, der danner rammen om arrangementet lørdag den 29. oktober.

I korte træk blev skolen oprettet i 1887. De cirka 50 elever var inddelt i fire realklasser, der sluttede med almindelig forberedelses eksamen eller præliminæreksamen.

I 1928 blev der på skolen oprettet to-årigt studenterkursus, men først i 1935 fik skolen eksamensret, så studenterne måtte indtil da til København for at få deres eksamen. Tre år senere blev kursus omdannet til en privat selvejende gymnasieskole

Rektor Catarina Kastrup vil på Historiens Dag fortælle om VGT's spændende historie. (Foto: VGT).

med statens og 20 støttekommuners garanti. VKT blev ændret til VGT-Vestjysk Gymnasium Tarm.

Skolen tiltrak mange elever, men økonomien var et problem, indtil staten i 1953 overtog VGT og sikrede skolens økonomiske grundlag og videre bestående.

Realafdelingen fortsatte frem til 1972, da der blev oprettet HF, som i dag er fusioneret med VUC Ringkøbing Fjord. I 1984 blev kostafdelingen nedlagt, men der blev i 1996 oprettet ungdomsboliger i en tidligere kostfløj.

Skolen blev i 1986 et amtsgymnasium, men ændredes i 2007 til en statslig selvejende uddannelsesinstitution.

Den oprindelige realskole havde til huse i den røde bygning, hvor kontoret nu ligger, og gennem alle årene er der bygget til og bygget om. Senest i 2007 blev en stor til- og ombygning færdig, men Catarina Kastrup fortæller, at siden er der bygget om, blandt andet med egen biograf.

"Vi gør vores bedste for at være dygtige og tænke på en anden måde end de gymnasier, der har et navn eller ligger i en større by, så vi kan få elever til at komme og vise vores eksistensberettigelse," siger VGT's rektor. Det er lykkedes, for skolen har i dag omkring 400 elever, der fordeler sig med tre tredjedele i gymnasiet og en tredjedel på HF, der dog i dette skoleår har så stor søgning, at der er oprettet tre 1. HF-klasser i stedet for de sædvanlige to.

Når skolen har sagt ja til at være vært ved Historiens Dag skyldes det, at det betyder for VGT at være en aktiv medspiller i lokalsamfundet. Catarina Kastrup nævner, at skolens logo er et fyrtårn, og sådan vil man gerne se sig selv.

Knud Strunge, der var skolebestyrer 1925-38, udtrykte det sådan "at langt skulle den lyse, vidt skulle den ses", og sådan er det også i dag. Rektor ser gerne, at skolen bliver brugt af det omliggende samfund, og at der kommer mennesker på skolen, ikke bare dem, der går på skolen, men også til arrangementer, der er relevante for andre aldersgrupper.

"Og så er Historiens Dag også en måde, vi kan fortælle vores spændende historie på," siger Catarina Kastrup, der for øvrigt kun er leder nummer otte i de 135 år, VGT har eksisteret.

Fyrtårnet er VGT's logo, der symboliserer, at skolen skal lyse langt og ses vidt. (Foto: VGT).

VGT viser i sine bygninger, der er revet ned, bygget op, bygget om og repareret hele sin lange historie. (Foto: VGT).

Nu skulle luftkvaliteten over Danmark måles

Af Ove Nørholm. - På grund af et stigende problem med luftforureningerne blev der i Folketinget vedtaget en ny miljøbeskyttelses lov. Den krævede, at kommunerne og amtskommunerne skulle bidrage til forbedringer af luftkvaliteten i Danmark og ikke mindst ved krav i deres godkendelser af diverse anlæg, både eksisterende og nye anlæg.

Efter flere års forhandlinger og planlægninger blev der i december 1980 etableret et Landsdækkende Luftkvalitets Målings Program (LMP). Projektet blev blandt andet finansieret af kommunernes momsfond med 13 mio. kr. gældende for en 5-årig projektperiode.

Et af hovedformålene var nøje at følge udledningen fra de kulkraft fyrede varmeværker med spredningen af svovldioxid og nitrogenoxider m.m. Resultaterne blev opsamlet i fysiske filtre, som efterfølgende blev analyseret på Niels Bohrs Instituttet i København.

Programmet kom til at omfatte både måling af den aktuelle luftkvalitet og beregning af luftkvaliteten ved hjælp af meteorologiske luftkvalitetsmodeller. I syv byer (København, Næstved, Odense, Fredericia, Esbjerg, Randers og Aalborg) blev der oprettet i alt 30 målestationer udstyret med apparatur til måling af partikler og svovldioxid. Partiklerne skulle analyseres for en række grundstoffer ved hjælp af proton induceret røntgenemission (PIXE), heriblandt nogle tungmetaller, fx bly og cadmium. På visse trafik belastede målestationer måltes endvidere korttidsmiddelværdier af svovldioxid og nitrogenoxider. Sidstnævnte stammer i gader især fra trafikken.

Målestationerne blev udviklet på laboratoriet på RISØ. Men jeg fik mulighed for at afgive et tilbud på dem, og det lykkedes mig at vinde opgaven efter mange forhandlinger med Dr.phil Jes Fenger samt lic. techn Finn Palmgren Jensen. De daglige drøftelser om det tekniske var med laboratoriemester Knud Alfred Hansen, som jeg havde kendt i en årrække. Så jeg havde i denne periode en del gang på RISØ.

Alle 30 målestationer blev fremstillet på mit værksted i Isenvad i 1981. Det var en utroligt spændende opgave, men også med udfordringer blandt andet på grund af meget store valutaudsving dengang, idet en betydelig del af komponenterne skulle købes i udlandet i forskellige valutaer.

Målestationerne blev leveret over en aftalt periode til tiden, og det var en udmærket forretning at fremstille disse. Jeg skulle levere dem til de aftalte syv kommuner, og jeg havde ikke noget med selve opsætningerne at gøre.

Billedet til venstre: LMP Målestation i erhvervsområde.

Billedet til højre: Frontpanelet i målestation.

Urfuglen - vestjyden der forsvandt ved årtusindskiftet

Af Jens Erik Villadsen. - Man mener, at Urfuglen er kommet til Danmark i jernalderen, hvor den tids agerbrugere ryddede skovene. Arealerne sprang efterfølgende i hede, og det gav gode betingelser for Urfuglen.

Arne Hartelius, der kom til Risbæk skole i Klosterheden i 1953, og stadig bor der her i 2022, fortæller:

”Jeg kom fra Nordsjælland og kendte ikke noget til urfuglen. Stor var overraskelsen, da jeg fandt flere rugende hunner i læbælterne omkring skolens store have, og de flotte hanner spankulerende rundt blandt de rugende.

Det var også en stor oplevelse, når de om foråret havde deres parrings ceremoni, hvor hanner sloges om hunnernes gunst. De havde ligefrem deres egen kampplads i skoven.

Noget andet, der er anderledes for urfuglen i forhold til andre hønsefugle, er, at de ofte sidder i skovens træer.

Jeg vil tro, at de sidste urfugle forsvandt her fra Klosterheden i 1970-erne”.

Urfuglen i Danmark

Som nævnt mener man, at urfuglen i Danmark har sin historie tilbage til

Da det ikke er muligt at fotografere urfugle i Danmark, har forfatteren til denne artikel, allieret sig med en svensk fugleven for at få dette billede af en stolt urfuglehan - »Hedens Kok«.

agerbrugets indførelse i Danmark. Den opnåede nok sin største udbredelse i 1700- og 1800-tallet, hvor lyngheden dækkede det halve Jylland. På Øerne har urfuglen aldrig ynglet. En kort periode i 1880’erne var den fredet, men der var stor utilfredshed fra jægerne. De ville have lov at skyde ’hedens kok’. Først da den i 1972 var reduceret til 400 individer, blev den totalfredet.

De sidste ynglende urfugle blev observeret i årene 1993-98 på både Vind- og Kongenshus heder. I 2001 blev den erklæret for uddød i Danmark.

Urfuglen er standfugl. Den flyver ikke over havet. Derfor vil svenske og norske fugle ikke kunne indvandre til Danmark.

Gavlmalerierne i Brande delte byen

Af Kurt H. Jørgensen. - Da de første gavlmalerier blev indviet i Brande i 1968, fik nyskabelsen byen revet midt over. Meningerne i offentligheden var delte, og det fulgte med helt ind i sognerådet, hvor man med stemmerne seks mod fem besluttede, at byen ikke officielt ville modtage gavlmalerierne som gave. Flertallet ville blandt andet ikke påtage sig en eventuel vedligeholdelsesopgave.

Sognerådsformand Julius Kristensen var tilhænger af projektet, men han kunne ikke engang få sognerådets opbakning til at være vært ved indvielsen. Han måtte derfor gå den tunge gang til indvielsen uden sognerådets opbakning, men ved sin deltagelse ønskede han at sende et signal ved en begivenhed, der i øvrigt blev bakket op med deltagelse af blandt andre kulturminister K. Helveg Petersen og Herning-fabrikant Aage Damgaard, der også havde støttet projektet undervejs.

Det var blot en af de historier omkring gavlmalerierne i Brande, som deltagerne på årets generalforsamling i Hardsyssel Historisk Samfund, der i øvrigt blev afviklet i Brande, kunne høre. Gavlmalerierne er ikke blot spændende lokalhistorie - fænomenet har indskrevet sig bredt i kulturhistorien.

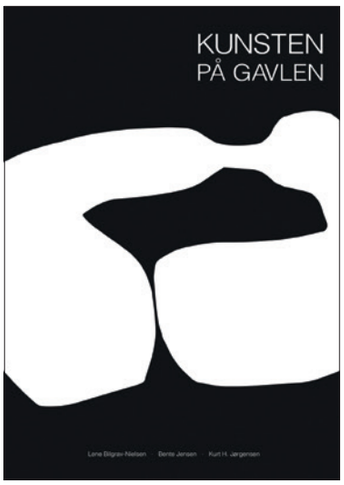

Kunsterne, militærnægtere og Brandes håndværkere arbejdede side om side for at etablere gavlmalerierne i sommeren 1968. (Foto: Illustration fra bogen »Kunsten på gavlen.«)

Brande blev "Årets by"

Allerede et år efter opnåede Brande en hæder for gavlmalerierne. Jyllands-Posten kårede Brande til "Årets by", som den fjerde by i rækken. Årets tema var "kulturudvikling", og her faldt gavlmalerierne lige ind i skivens centrum. Et halvt århundrede senere er gavlmalerierne Brandes største seværdighed og en anerkendt turistattraktion. Pudsigt nok vendte stemningen i Brande, da folk udefra pludseligt kunne se værdien i det, som mange lokale indtil da ikke kunne værdsætte.

Gavlmalerierne udsprang af Midtjysk Kunstforening, der blev til på foranledning af læge Ole Bendix og advokat Jørgen Mansfeld-Giese. De ville ikke blot skaffe kunstudstillinger til byen, men også afholde koncerter, teater- og filmforestillinger, foredrag med mere for at præsentere kunstnere for Brande og foreningens medlemmer.

Med udgangspunkt i den nedlagte Askjær Skole dannede man Galleri 18, udgav tidsskriftet "Hesten", og som en udløber af Galleri 18 opstod ideen om gavlmalerierne. Det fordrede dog nogle interesserede kunstnere, nødvendig økonomi samt nogle borgere, der ville stille gavle til rådighed.

Kun få af de oprindelige værker findes stadig, men historien fortsætter, og gennem årene er nye værker kommet til. 1968-projektet blev kaldt "Murens mænd", og et af formålene var at hive kunsten ud af museums- og galleriverden og placere den i hverdagen, i byrummet. Brandes nyeste initiativ, den årlige Street Art Festival, bygger videre på det tema.

Udvælgelse uden indblanding

Ud af det udsprang et konkret initiativ. Idè-magerne fra Brande mente, at en kunstnergruppe selv skulle udvælge de relevante kunstnere uden indblanding fra Brande. Med Anders Kirkegaard og Poul Agger som bindeled blev i alt otte kunstnere udpeget. Sognerådet ville ikke støtte økonomisk, men det ville Statens Kunstfond og private sponsorer.

Med tiden blødte fronterne op, og i 1970 gav kommunen lov til, at man kunne benytte en kommunal ejendom til et værk. Samme år blev de nordiske gavle realiseret, fem udsmykninger af kunstnere fra Norge, Sverige, Finland og Island, finansieret af Foreningen Norden.

Kun få af de oprindelige værker findes stadig, men historien fortsætter, og gennem årene er nye værker kommet til. 1968-projektet blev kaldt "Murens mænd", og et af formålene var at hive kunsten ud af museums- og galleriverden og placere den i hverdagen, i byrummet.

Brandes nyeste initiativ, den årlige Street Art Festival, bygger videre på det tema.

Gavlmaleriforeningen Muren vedligeholder de eksisterende værker og samler midler til nye.

I forbindelse med 50-års jubilæet i 2018 blev udgivet bogen »Kunsten på gavlen«.

Foto: Illustration fra bogen »Kunsten på gavlen«.

Randers Anna - Hvem var hun?

Af Jens Erik Villadsen. - Den 16. marts 1909 kunne man læse denne lille historie i Holstebro Dagblad, under overskriften »Afdød Original«:

»Paa Haderup Kirkegaard begravedes i Fredags en gammel Kone, der var kendt under Navnet Randers-Anna«.

Knud Larsen: Gammel kone på heden - 1904.

Randers-Anna var en af Haderup Sogns mest kendte Originaler. I næsten en Menneskealder boede hun i Neder Feldborg Fattiggaard.

For 14 Aar siden faldt hun imidlertid en Dag og kom til Skade. Hun blev da indlagt paa Sygehuset i Holstebro. Her fandt den gamle Kone saadant et Behag i at være, at hun nødig vilde rejse derfra igen, da hun var bleven helbredt.

Paa Sygehuset ville man godt beholde den gamle Kone, og da Betalingen for hendes Ophold blev sat saa langt ned, at Sogneraadet ikke vilde kunne faa hende plejet og passet billigere andet Steds, saa blev da Randers-Anna ved at bo paa Sygehuset, og her har hun opholdt sig de sidste 14 Aar.

Hven var hun?

I kirkebogen for Haderup sogn står: Ane Mette Madsen, enke, fattiglem, lå i 14 år på sygehuset i Holstebro, hvor hun døde. Hun blev 71 år.

I folketællingerne i 1880 og 1890 er hun opført som enke efter Albrecht Nielsen. Bosiddende i Neder Feldborg Fattighus sammen med flere, der deler den samme skæbne. Jeg kan også se, at hun er født i Randers købstad, deraf nok tilnavnet.

Der står også i avisen, at hun er en af sognets kendte originaler, er enke og fattiglem. Som ubemidlet enke var der på den tid næsten kun to muligheder - at blive gift igen eller komme på fattiggården. Og som ubemidlet enke stod ungersvendene nok ikke ligefrem i kø for at ægte hende, og nok slet ikke hvis hun havde fået prædikatet - original. Så det blev fattiggården.

BLIV MEDLEM AF HISTORISK SAMFUND

Bliv Medlem og modtag et gratis eksemplar af foreningens årsskrift

Tilmelding på vor hjemmeside
www.hardsyssel.org

Eller send en mail til foreningens kasserer, Frode Riber
Tlf.: 4077 8033
Mail: fr@friber.dk

KOMMENDE ARRANGEMENTER:

HISTORIENS DAG

Lørdag den 29. oktober kl. 14-17 på Vestjysk Gymnasium i Tarm.

Kl. 14.00: Velkomst.
Kl. 14.10: Rektor Catarina Kastrup fortæller om Vestjysk Gymnasium og dets historie.
Kl. 14.40: Per Anker Jensen fortæller om sin skoletid i Sdr. Vium Centralskole og på Vestjysk Gymnasium.
Kl. 15.15: Kaffe.
Kl. 15.40: Gudrun Gormsen præsenterer Hardsyssels Årbog 2022. Derefter er der udlevering af årbøger til medlemmerne.

Årsmødet og generalforsamlingen holdes lørdag den 10. marts 2023 kl. 14-17.

Professor emeritus Johannes Nørgaard Frandsen holder et foredrag om »Landbokulturen under forandring«.

Mødested bliver i Herningområdet. (Annonceres senere).

Udgiver:
Hardsyssel Historisk Samfund af 1906

Ansvarshavende:
Bent E. Hansen
Markvænget 6A, 7441 Bording
Tlf.: 3121 2242
Mail: beh51mr@gmail.com

Hjemmeside: www.hardsyssel.org

Redaktion:
Bent E. Hansen
Jens Erik Villadsen
Annette Holm
Jon Høgh
Ove Nørholm

Layout og prepress:
Erhard Leach

Tryk: Tarm Bogtryk og offset